University of Sistan and Baluchestan

Journal of Lyrical Literature Researches

Print ISSN: 2008 - 5737
Online ISSN: 2538 - 5011

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

Comparative Analysis of Seligman's “Virtue of Justice” in Molavi's Thought

Maryam Mardani Varposhti[1]✉ | **Masoud Rouhani**[2]

1. Corresponding Author, Ph.D. of Persian language and literature, Mazandaran University, Babolsar, Iran. Email: m.mardani@umail.umz.ac.ir
2. Professor of Persian Language and Literature Department, Mazandaran University, Babolsar, Iran. Email: m.rouhani@umz.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
23 April 2024
Received in revised form:
28 May 2024
Accepted:
1 June 2024
Published online:
30 March 2025

Keywords:
Rumi,
Seligman,
Justice

ABSTRACT

The new movement of positive psychology, by Martin Seligman, aims to help the human race to optimize the develop human virtues, which are placed in six groups: wisdom, courage, humanity, justice, temperance and transcendence. In the teachings of Rumi, the indicators of positive psychology can be shown. This essay, which was done in an analytical-descriptive way, tries to analyze the virtue of "justice" in the works of Rumi. The results indicate that this virtue and its subsets: fairness, leadership, social responsibility, can be explained in the teachings of Rumi. Seligman and Rumi have differences with each other in this field, the most important of which is the way these two thinkers look at humans; Because the methods of these two thinkers to express the same doctrine are different from each other; That is, Rumi's view is based on the religious. With the help of religious sources, Rumi is trying to guide the people of the society with this outstanding style; But Seligman's view is based on the positivist culture. Rumi considers the acquisition of all the virtues in the direction of God's nearness and death in the name of God, while this issue is not mentioned in Seligman's works.

Cite this article: Mardani Varposhti, Maryam., Rouhani, Masoud. (2025). Comparative Analysis of Seligman's “Virtue of Justice” in Molavi's Thought. *Journal of Lyrical Literature Researches*, 23(44), 223-240. http//doi.org/10.22111/jllr.2024.48557.3252

© Mardani Varposhti, Maryam., Rouhani, Masoud. Publisher: University of Sistan and Baluchestan.

1. Introduction

Throughout the history, the efforts of the great spiritual people of the world, such as Rumi, have been aimed at cultivating human virtues and providing a suitable platform for flourishing by teaching mystical teachings that are related to the human psyche. At the present time, the emerging movement of positive psychology is a suitable way for contemporary man to teach him how to benefit from the various achievements of science, mysticism and literature in order to live happily. Psychologists need detailed information about human virtues to understand human characteristics, and literary works can be a worthy source in this field. Based on this, the science of psychology and literature were combined and they created a new branch called "literary psychology" which includes the psychological examination of the author of the work, the examination of the process of creation of the work, knowledge of the principles and signs. The psychology in the work and the study of the effect of literature on the readers of a literary work are among its goals (Volk, 2013: 82). The main problem of this research is to examine the "virtue of justice" and its sub-group capabilities, i.e.: fairness, leadership and observance of civil rights. This research tries to answer these questions: 1- What are the points of similarity between Rumi and Seligman's thoughts about the capabilities of justice? 2- What differences of opinion do Seligman and Rumi have with each other in this field? 3- What is the result of this analysis?

Since many of Rumi's teachings are consistent with the issues raised in positive psychology, such researches can provide a suitable platform for the localization of new sciences in the country, to mental health. The community should help. Also, by using these teachings in the light of the foundations of positive psychology, new results can be obtained and a link can be established between these two sciences.

2. Research Method

This research has been carried out in a descriptive-analytical way, and the theoretical foundations of the research have been obtained by relying on Seligman's opinions regarding the virtue of "justice" and its sub-group capabilities, namely: fairness, leadership and compliance with citizen's rights. In this essay, after collecting data in Rumi's works according to the mentioned components, the explanation and analysis of Rumi's teachings according to Seligman's theory have been discussed and the points of difference have also been stated.

3. Discussion

Positive psychology divides the positive virtues of human beings into six groups (High Six): wisdom, courage, humanity, justice, moderation and excellence. Each of these six groups, in turn, has sub-categories (twenty-four in total) which are: creativity, curiosity, free-thinking, love of learning, insight, bravery, perseverance, integrity, vitality, love , kindness, social intelligence, respect for citizenship rights, fairness, leadership, forgiveness, humility, foresight, self-discipline, understanding of beauty, gratitude, hope, humor and spirituality (cf.: Seligman, 1400). Seligman believes that the virtue of justice is a civil virtue and the foundation of healthy social life. Other human virtues are the virtues "between humans", but the virtue of justice is the virtue "among humans" and has three capabilities: fairness, leadership, respect for citizen's rights (Seligman, 1400: 534). From Seligman's point of view, the ability to be fair means: "1- Treating all people equally and in accordance with fairness; 2- Not interfering with personal orientation and feelings and judging other people; 3- Giving all people a fair chance" (Seligman: 1400: 82).

In the eyes of Rumi, the ability to be fair has a lot of value and it leads to optimal functioning and normal behavior. By recommending fairness, he drives people away from ugliness. In his system of thought, no unworthy act is safe from universal justice. Maulana believes that the principle of divine criticism is justice and justice, and the wrath and punishment of truth is nothing more than dust (Maulana, 1375: 2631/2).

Regarding the ability of leadership, Seligman refers to a new type of leadership that researchers call "transformational leadership" (Seligman, 1400: 543); In this sense, leadership means: "1- Encouraging group members to do their work on time and maintain good relations with the group; 2- Organization of group activities and accuracy and supervision of their implementation" (Seligman, 1400: 82).

One of the most important things that is evident in Rumi's teachings is the importance and need of a leader for the development of inner capabilities. "From Rumi's point of view, the path of enlightenment and knowledge is a difficult path that can only be completed with the help of mentors"

(Mardani Verpashti and Hasanpour, 1401: 13). Maulana had chosen Shams Tabrizi as the leader (Maulana, 1388:793). His purposive personality calls people to obey the imams (Moulana, 1375: 2945/1). From his point of view, finding and choosing the right leader is so important that a person should sell his whole world and buy him (cf. Rumi, 1375: 6/4137). A person who is ignorant, if he becomes subordinate to a wise leader, his virtues will be realized in the path of growth (ibid.). The only way to destroy the soul of the emir is to obey a worthy leader (Moulana, 2528/2: 1375).

Seligman believes that the ability to comply with citizenship rights, which includes social responsibility, loyalty, and teamwork, requires a sense of identification with, and a sense of Obligation is for the good of common people, which includes the individual himself, but it extends from the individual's personal interests to include the groups of which the individual is a member.

From Rumi's point of view, the ability to respect the rights of citizens is a process that integrates the identity and social structure of people, and ultimately includes the realization of talents and mental health. The correct performance of affairs occurs when it is accompanied by a group. In order to reach an ideal society, instead of dealing with the faults of others, one should first remove one's own faults (Moulana, 1375: 2/881). Rumi and Seligman also have differences regarding the virtue of "justice" and its abilities, the most important of which is the way these two thinkers look at human beings. Rumi considers the reason for human tendency towards vices to be "following sensual desires"; But Seligman considers it "illness and mental disorder". The following items were not found in Seligman's teachings:

1-From Rumi's point of view, if the lover wants not to be fair and does injustice to the lover, this injustice is not considered against value.

2-Rumi considers "bearing suffering on oneself in order to prevent sin" as a form of "imposing justice on one's own right."

3-In Rumi's view, the selection of a leader is not only for guidance in this world, but also for the purpose of "achieving the Supreme Truth."

4-Maulana believes that man is responsible not only in this world, but also in the hereafter.

5-Rumi expresses a type of loyalty, in addition to "loyalty to the group/people", and that is "loyalty to the cause of truth.

4. Conclusion

The findings of the research indicate that in Rumi's works, among the six virtues of positive psychology: wisdom, courage, humanity, justice, moderation, and excellence, the "virtue of justice" with its subcategories: fairness, leadership, compliance Citizenship rights have a special place. These virtues and abilities are aligned and compatible with the indicators of positive psychology. Like Seligman, Rumi also emphasizes the value of the abilities of justice; But some differences are also observed, the most important of which is the way these two thinkers look at humans; Because the mouths of these two to express the same doctrine are different from each other; That is, Rumi's view is based on the religious and mystical teachings of Islam and his emphasis on spiritual and Quranic values is "God-centered", but Seligman's view is based on the positivist culture of the West, existential psychology and relying on man and his needs. It is human-centered. Rumi considers the acquisition of all virtues in the direction of nearness to God, while this issue is not mentioned in Seligman's works.

5. References (All in Persian)

Anoushirvani, A. (2018). Molavi's conscious unconsciousness in Diwan Shams, *Journal of Persian Language and Literature*, 6th year, number 10, pp. 38-9.

Asghari-Mehr, F.S., Azar, A.E., Zirak, S. (2022). Gaining satisfaction in Malawi's Masnavi with Seligman's positivism theoretical approach, *journal of interdisciplinary literary research*, year 4, number 8, pp. 1-29.

Asghari-Mehr, F.S., Azar, A.E., Zirak, S. (2022). Positivism and happiness from the point of view of Molavi and Seligman, *Journal of Lyrical Literature Researches*, volume 20, number 39, pp. 23-44.

Baharvand, M., SepahVandi, M., Heydari, A. (2022). Comparison of examples of practical wisdom in the poems of Sanai and Masnavi of Molavi, *Journal of Lyrical Literature Researches*, year 19, number 36, pp. 77-96.

Diner, D., Oishi, S., Lucac, R.E. (2003). Personality, culture, and subjective well- being: Emotional and cognitive evaluations of life, *Annual Review of psychology*, 54, pp: 403-425.

Golizadeh, P., Yazdanju, M., Mosaed, M. (2015). Analysis of positivist thoughts in spiritual masnavi from the perspective of psychology, *Journal of Mystical Research (Ghohare Guya)*, 10th year, number 1, serial 30, pp. 101-127.

Golmohammadi, M., Mohseni, M., Ghanipour Malekshah, A., Rezvanian, Q. (2021). Doctoral dissertation "*Positive thinking in Persian literature from the beginning to the 7th century*", Mazandaran University, Faculty of Literature and Foreign Languages.

Heydari Nouri, R., Jafari, Z., Namvar, H. (2022). Effectiveness of meaning and purposefulness in positivist psychology according to Seligman and its comparison with Attar's poems, *Scientific Research Quarterly of Persian Language and Literature*, Year 14, Number 51, pp. 94- 69.

Linley, A., Stephen J. (2009). *Positive psychology in practice*, translated by Ahmad Borjali and Saeed Abdulmaleki, Tehran: Panjere.

Mardani Verposhti, M., Hassanpour Alashti, H. (2022). Comparative study of "Leader and mentor" in Molavi and Carlos Castaneda's thought, *4th International Molavi Research Conference*, pp. 1-29.

Molavi, J. (1996). *Masnavi Manavi*, edited by Reynold Nicholson, Tehran: Amir Kabir.

Molavi, J. (2009). *Koliyate Shams Tabrizi*, according to the version of Ustad Badi al-Zaman Forozanfar, with an introduction by Dr. Abdul Hossein Zarin Koob, fifth edition, Tehran: Contemporary Voice.

Parsaei, H., Rezaei Majdabadi, P., Forsati Joibari, R. (2023). Analysis of chains of positive words in Diwan Shams Tabrizi, *scientific journal of style of Persian poetry and prose (Bahare Adab)*, volume 16, series 85, pp. 217-240.

Qadiri-Yeghaneh, Sh., Azar, E., Zirak, S. (2022). Comparative and interdisciplinary analysis of responsibility-responsibility in the semantic therapy theory of Viktor Frankl and Masnavi Molavi, *Journal of Interdisciplinary Studies of Literature, Art and Human Sciences*, second year, number two, series 4, pp. 80 -53.

Remak, H. (2012). Definition and performance of comparative literature, translated by Rozaneh Alavizadeh, *special issue of comparative literature, third year*, number 2 (6 series), pp. 73-54.

Seligman, M.E.P & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction, *American Psychologist*, 55, pp: 5-14.

Seligman, Martin. E.P. (2014). *The flourishing of positive psychology*, translated by Amir Kamkar and Sakineh Hejbarian, Tehran: Ravan.

Seligman, Martin. E.P. (2023). *Learned optimism / how to change your mentality and life*, translators: Foruzande Daver Panah; Mitra Mohammadi, Ch 5, Tehran: Rushd.

Seligman, Martin. E.P; Peterson, Ch. (2021). *Character strengths and virtues: a handbook and classification*, translated by Mohsen Zandi; Leila Bagheri, Tehran: Roshd.

Taban Fard, A., Rasmi, S. (2019). Analysis of the positive emotion of "mystical love" in spiritual masnavi with a positivist approach, *Journal of Literary Text Studies*, year 24, number 85, pp. 69-112.

Taban FardA., Rasmi, S. (2016). Analysis of the story "Arabi Darvish and his wife" in Molavi's Masnavi based on Seligman's positivist theory, *Journal of Comparative Literature Research*, Volume 6, Number 3, pp. 23-43.

Wellek, R., Warren, A. (1994). *The Theory of Literature*, translated by Zia Mohahed and Parviz Mohajer, Tehran: Scientific and Cultural.

پژوهشنامه ادب غنایی
دانشگاه سیستان و بلوچستان
شاپا چاپی: ۲۰۰۸-۵۷۳۷
شاپا الکترونیکی: ۲۵۳۸-۵۰۱۱
Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

تحلیل تطبیقی «فضیلت عدالت» سلیگمن در اندیشهٔ مولوی

مریم مردانی ورپشتی[1] | مسعود روحانی[2]

۱. نویسنده مسئول، دکترای زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: m.mardani@umail.umz.ac.ir
۲. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران، ایران. رایانامه: m.rouhani@umz.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقالهٔ پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۴
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۳/۰۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۱۲
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۱۰

واژه‌های کلیدی:
مولوی، سلیگمن، روان‌شناسی، عرفان، فضیلت عدالت

چکیده

جنبش نوین روان‌شناسی مثبت‌گرا به رهبری مارتین سلیگمن (Martin Seligman)، با هدف کمک به نسل بشر برای بهینه‌سازی کیفیت زندگی و رشد فضایل و توانمندی‌های انسانی شکل گرفته است. این فضایل در شش گروه طبقه‌بندی می‌شوند: خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت، اعتدال، فراروندگی یا تعالی. در بسیاری از آثار ادبی متقدم ایران به‌ویژه آثار و آموزه‌های مولوی، می‌توان شاخصه‌های علم روان‌شناسی مثبت‌گرا را کشف و نمایان ساخت. این جستار که با روش تحلیلی-توصیفی انجام شده، درصدد است به تبیین و تحلیل فضیلت «عدالت» (از فضیلت‌های شش‌گانهٔ سلیگمن) در آثار مولوی پرداخته و همچنین نقاط افتراق و اشتراک نظام اندیشگانی این دو اندیشمند را نمایان کرده و نیز علت آن را تبیین کند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که فضیلت عدالت و تمامی زیرمجموعه‌های آن، یعنی انصاف، رهبری و رعایت حقوق شهروندی، در آموزه‌های مولوی قابل تبیین و تطبیق است. در این باره، سلیگمن و مولوی اختلافاتی نیز با یکدیگر دارند که مهم‌ترینِ آن، نوع نگاه این دو اندیشمند به پدیدهٔ انسان است؛ زیرا آبشخورهای تفکر این دو اندیشمند نسبت‌به بیان یک آموزهٔ همسان، با یکدیگر متفاوت است. به‌طور کلی، نگاه مولوی براساس آموزه‌های دینی و عرفانی اسلام، «خدامحور» است؛ اما نگاه سلیگمن براساس فرهنگ پوزیتیویستیِ غرب، روان‌شناسیِ وجودگرا و تکیه بر انسان و نیازهای او، نگاهی «انسان‌محور» است. مولوی کسب تمامی فضایل را درجهت قرب الهی و فناء فی‌الله درنظر می‌گیرد؛ درحالی‌که در آثار سلیگمن به این موضوع اشاره‌ای نشده است.

استناد: مردانی ورپشتی، مریم؛ روحانی، مسعود. (۱۴۰۴). «تحلیل تطبیقی «فضیلت عدالت» سلیگمن در اندیشهٔ مولوی». *پژوهشنامهٔ ادب غنایی*، ۲۳(۴۴)، ۲۲۳-۲۴۰.

http//doi.org/:10.22111/jllr.2024.48557.3252

CC BY NC

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

© مردانی ورپشتی، مریم؛ روحانی، مسعود.

۱- مقدمه

بشر در قرن پرغوغای معاصر، باتوجه‌به بروز حس بی‌ارزشی و افسردگی‌های ناشی از نوع زندگی مدرن و میل به تجمل و مادی‌گرایی، در تلاش و تکاپوست تا از زندگی توسعه‌یافتهٔ صنعتی و ماشینی رها شده، از نیازهای جسمانی، فراتر رفته و به هدف اصلی زندگی، کمال، معنا و آرامش و سکون حاصل از آن نائل شود. به‌طور کلی «معنویت» از سازه‌های مثبت در سلامت روان جامعهٔ امروز به شمار می‌رود.

درطول تاریخ، اهتمام و تلاش انسان‌های اهل معنا همچون مولوی بر این بوده است که با تعلیم آموزه‌های عرفانی -که با روان و باطن بشر در ارتباط است- فضایل و قابلیت‌های انسانی را پرورش دهند، تضادها را از بین برده و بستری مناسب برای شکوفایی معنوی فراهم آورند. آثار و آموزه‌های مولوی، یکی از بنیادی‌ترین و مهم‌ترین منابع معنویت در جهان برپایهٔ عرفان اسلامی شناخته می‌شود. مولوی، مثنوی را دریای معنویت و معرفت برمی‌شمارد که می‌تواند عطش تشنگان معنا و آگاهی را فروبنشاند:

گر شدی عطشان بحر معنوی — فرجه‌ای کن در جزیرهٔ مثنوی
فرجه کن چندان‌که اندر هر نَفَس — مثنوی را معنوی بینی و بس
(مولوی، ۱۳۷۵: ٦٧/٦)

در زمان حاضر نیز جنبش نوظهور علم روان‌شناسی مثبت‌گرا، راهگشای مناسبی برای انسان معاصر است تا به او بیاموزد که چگونه می‌توان برای شادزیستن و خشنودی، از دستاوردهای متنوع علم، عرفان و ادبیات بهره‌مند شد.

روان‌شناسان برای شناخت ویژگی‌های انسانی به اطلاعات گسترده و جامع و مفصّلی دربارهٔ فضایل و توانمندی‌های انسان نیاز دارند و آثار ادبی می‌تواند منبعی شایسته و درخور توجه در این زمینه باشد. تغییر نگرش روان‌شناسی نوین باعث شد که روان‌شناسان مثبت‌نگر بار دیگر به ادبیات و فرهنگ، توجه ویژه‌ای نشان دهند. بر همین اساس، علم روان‌شناسی و ادبیات با هم ترکیب شده و شاخه‌ای جدید به‌نام «روان‌شناسی ادبی» را به‌وجود آوردند که از اهداف آن، بررسی روان‌شناختی صاحب اثر، بررسی فرایند آفرینش اثر، آگاهی از اصول و نشانه‌های روان‌شناسی موجود در اثر و مطالعهٔ تأثیر ادبیات بر خوانندگان یک اثر ادبی است (ولک و وارن، ۱۳۷۳: ۸۲).

ادبیات غنی ایران، به‌ویژه آثار ارزندهٔ مولوی، بازتاب بخش عمیقی از گران‌بهاترین دستاوردهای علمی، اخلاقی، فکری و فلسفی جوامع بشری است. با تعمق در آموزه‌های مولوی و تطبیق آن با آموزه‌های روان‌شناسی مثبت‌نگر سلیگمن، درمی‌یابیم که بسیاری از مفاهیم تعلیمی و عرفانی مولوی، همسو و قابل‌تطبیق با فضایل مثبتی است که در علم روان‌شناسی جدید به آن اشاره شده است. این مفاهیم مثبت در ادب غنی و اصیل ایرانی، مفاهیم جدید و نوظهوری نیستند؛ بلکه اندیشمندان و ادیبان ایرانی، قرن‌ها پیش هرکدام بنابر مقتضیات زمان خود، این اصول روان‌شناسی مثبت‌نگر را در آثار ارزشمند خود جلوه‌گر کرده‌اند.

۱-۱- بیان مسئله و سؤالات تحقیق

مسئلهٔ اصلی پژوهش حاضر، بررسی و تبیین «فضیلت عدالت» و توانمندی‌های زیرمجموعهٔ آن، یعنی انصاف، رهبری و رعایت حقوق شهروندی است. این پژوهش درصدد است تا به این پرسش‌ها پاسخ‌دهد: ۱- نقاط تشابه اندیشگانی مولوی و سلیگمن دربارهٔ توانمندی‌های عدالت چیست؟ ۲- سلیگمن و مولوی چه اختلاف‌نظری در این زمینه با یکدیگر دارند؟ ۳- از این تحلیل چه نتیجه‌ای حاصل می‌شود؟

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

تعالیم و آموزه‌های ارزشمند مولوی از جهات گوناگونِ جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، فلسفی، مذهبی و... قابلیت تأویل و تفسیر دارند. ازآنجاکه این آموزه‌های برجسته، با بسیاری از مباحث مطرح‌شده در دانش روان‌شناسی مثبت‌گرا همخوانی و هماهنگی دارند، کاوش در این زمینه می‌تواند بستر مناسبی برای بومی‌کردن تحقیقات و علوم جدید را در کشور فراهم آورده، به آرامش فکری و بهداشت روانی افراد جامعه کمک شایانی کرده و راهکارهای ارزنده‌ای برای درمان نیازهای روحی و مشکلات روانی انسان معاصر در مسیر نیل به شکوفایی زندگی بامعنا ارائه کند. همچنین هدف محققان در پژوهش حاضر این است که با استفاده از این آموزه‌ها و مؤلفه‌های عرفانی در پرتوی مبانی علم روان‌شناسی جدید مثبت‌گرا، نتایج نوینی به‌دست آورند و میان این دو معرفت و دانش، تطبیق و پیوند برقرار کنند.

۱-۳- روش تحقیق

پژوهش حاضر که به‌روش تحلیلی-توصیفی انجام شده و در آن از مطالعات کتابخانه‌ای و فیش‌برداری استفاده شده، بر آن است که از میان شش فضیلت و توانمندی منش که توسط سلیگمن و همکارانش در علم روان‌شناسی مثبت‌گرا تدوین شده (خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت، اعتدال و تعالی)، به فضیلت عدالت و زیرمجموعه‌های آن (انصاف، رهبری، رعایت حقوق شهروندی) بپردازد و آن‌ها را در آثار و آموزه‌های مولوی تبیین و تحلیل کند. در این جستار پس از جمع‌آوری داده‌ها از آثار مولوی مطابق با مؤلفه‌های ذکرشده، به تبیین و تحلیل آموزه‌های مولوی براساس نظریهٔ سلیگمن پرداخته شده و نقاط افتراق آن نیز بیان شده است.

۱-٤- پیشینهٔ تحقیق

دربارهٔ مولوی و مقایسهٔ آموزه‌های وی با مبانی روان‌شناسی مثبت‌گرا، تاکنون پژوهش‌های بسیاری انجام شده که در این باره می‌توان به موارد زیر اشاره داشت:

اصغری‌مهر و همکاران (۱٤۰۱) در مقالهٔ «مثبت‌گرایی و شادمانی از دیدگاه سلیگمن و مولوی»، با روش تحلیلی-توصیفی به بررسی و تطبیق متغیرهای شادمانی و مثبت‌گرایی در مثنوی و نیز یافتن نقاط اشتراک و افتراق آن با مؤلفه‌های سلیگمن پرداخته‌اند. همچنین ایشان در مقاله‌ای دیگر با عنوان «کسب رضایتمندی در مثنوی مولوی با رویکرد نظریهٔ مثبت‌گرای سلیگمن»، به تحلیل و تبیین مقولهٔ رضایتمندی در مثنوی مولوی، با رویکرد نظریهٔ مثبت‌گرایی پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که دستاوردهای مشترک هردو اندیشمند، حاصل پیوند عمیق با ایمان و معنویت است؛ اما دیدگاه مولوی به‌دلیل تکیه بر ارزش‌های معنوی-الهی، قوی‌تر است.

گلی‌زاده و همکاران (۱۳۹۵)، در مقالهٔ «تحلیل اندیشه‌های مثبت‌گرایانه در مثنوی معنوی از منظر علم روان‌شناسی»، به اثرگذاری‌ها و اثرپذیری‌های دو حوزهٔ روان‌شناسی و ادبیات پرداخته‌اند و برخی مؤلفه‌های علم روان‌شناسی ازجمله هیجان‌های مثبت، خصیصه‌های مثبت و نهادهای مثبت را با آرای مولوی در کتاب مثنوی بررسی کرده‌اند.

تابان‌فرد و رسمی (۱۳۹٦)، در مقالهٔ «تحلیل داستان «اعرابی درویش و همسر او» در مثنوی معنوی مولوی براساس نظریهٔ مثبت‌گرای سلیگمن»، روش روان‌درمانی توانمندمدار (یکی از شیوه‌های روان‌درمانی مثبت‌نگر) را در یکی از داستان‌های مثنوی براساس نظریهٔ مثبت‌گرای سلیگمن تحلیل کرده‌اند و ظرفیت‌های ادبی و زیبایی‌شناختی این داستان را نمایانده‌اند. ایشان همچنین در مقاله‌ای دیگر (۱۳۹۹) با عنوان «تحلیل هیجان مثبت «عشق عرفانی» در مثنوی معنوی با رویکرد مثبت‌گرا»، ضمن پرداختن به کارکردهای روان‌درمانیِ «عشق عرفانی»، آن را ابزاری برای بالابردن تاب‌آوری و توانمندی‌های درونی سالک جهت نیل به مقام قرب الی‌الله دانسته‌اند که در مراتب پایین‌تر با قابلیت «هم‌نوع‌دوستی» در روان‌شناسی مثبت‌گرا قابل‌مقایسه است.

صفری و همکاران (۱٤۰۰) در مقالهٔ «مطالعهٔ شاخصه‌های نظریهٔ بهزیستی در غزلیات شمس برپایهٔ روان‌شناسی مثبت‌نگر سلیگمن»، به تحلیل و مقایسهٔ برخی از مفاهیم عرفانی در غزلیات شمس مانند حال، مقام، سماع، بسط، قبض، شادی، عشق و...، با شاخصه‌های روان‌شناسی مثبت‌نگر پرداخته‌اند و نقاط همسان و ناهمسان نظام اندیشگانی مولوی و سلیگمن را تبیین کرده‌اند.

حیدری نوری و همکاران (۱٤۰۱) در مقالهٔ «اثربخشی معنا در روان‌شناسی مثبت‌گرا ازنظر سلیگمن و تطبیق آن با اشعار عطار»، به بررسی اشعار عطار باتوجه‌به نظریهٔ معنایابی در روان‌شناسی مثبت‌گرا در ارائهٔ راه‌های حصول آرامش و امنیت روانیِ انسان معاصر پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که شادمانی اصیل، بهزیستی و تلاش برای درک معنای زندگی، باعث ایجاد احساس امنیت و ارزشمندبودن در انسان می‌شود.

پارسایی و همکاران (۱٤۰۲) در مقالهٔ «تحلیل زنجیره‌های واژگان مثبت در دیوان شمس تبریزی»، با تحلیل غزل‌های دیوان شمس تبریزی، مطابق با نظریهٔ روان‌شناسی مثبت‌گرای سلیگمن، دریافته‌اند که فراوانی فضیلت‌های مثبت سلیگمن در دیوان شمس به‌ترتیب شامل این موارد می‌شود: تعالی، خرد و دانایی، شجاعت، نوع‌دوستی، اعتدال، عدالت‌جویی. در این میان، قابلیت‌های عشق و رهبری و کمال، بیشترین و شوخ‌طبعی، عدالت‌جویی و پایداری، کمترین نمود را داشته‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که تمامی مؤلفه‌های روانشناسی مثبت‌گرای سلیگمن در کلیات شمس قابل‌مشاهده است و همچنین عناصر زبانی و فکری مولوی در دیوان شمس با آرای سلیگمن منطبق هستند.

بر این اساس، پژوهشی که به‌طور مستقل و مشروح به فضیلت «عدالت» -از فضایل مطرح در مبانی روان‌شناسی مثبت‌گرای سلیگمن- پرداخته باشد، یافت نشد.

۲- بحث

۲-۱- ادبیات تطبیقی

ادبیات تطبیقی عبارت است از بررسی و پژوهش در ادبیات، فراسوی مرزهای یک سرزمین و مطالعهٔ روابط بین ادبیات و سایر قلمروهای معرفت، علوم و دین (رماک، ۱۳۹۱: ۵۵). مطالعات میان‌رشته‌ای (interdisciplinarity study)، با ادغام نظریات و اطلاعات دو یا چند رشته از علوم مختلف، به بررسی و تحلیل مسائلی می‌پردازد که پاسخ به آن‌ها در فضای محدود یک رشتهٔ خاص یا یک علم خاص حاصل نمی‌شود. بدین شکل، مطالعات میان‌رشته‌ای سبب وسیع‌تر و عمیق‌تر شدن افق دید پژوهشگران می‌شود (انوشیروانی، ۱۳۹۸: ٤).

۲-۲- روان‌شناسی مثبت‌گرا

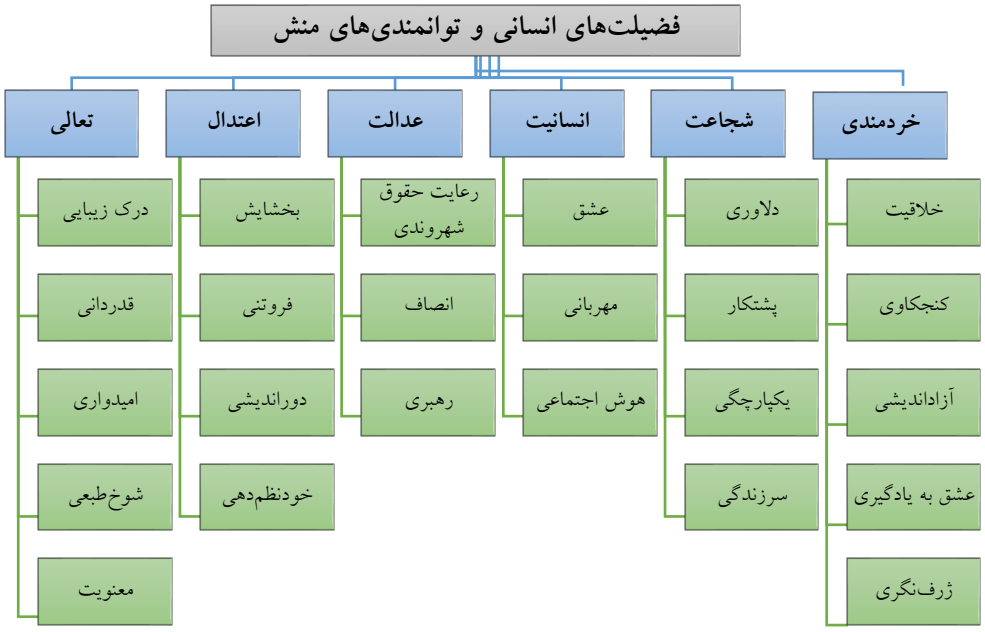
مارتین الیاس پیتر سلیگمن (Martin E.P. Seligman)، پدر روان‌شناسی مثبت‌نگر و استاد دانشگاه پنسیلوانیا است. وی بعد از سال‌ها پژوهش آزمایشگاهی و موفقیت در نظریهٔ «درماندگی آموخته‌شده»، در سال ۱۹۹۹ به سِمَت ریاست انجمن روان‌شناسی آمریکا (APA) برگزیده شد (سلیگمن و پیترسون، ۱٤۰۰: ۲۰). اساس روان‌شناسی مثبت‌نگر سلیگمن، توجه و تأکید بر فضایل مثبت و توانمندی‌ها، در مقابل بیان و درمان ضعف و بیماری‌ها وکاستی‌هاست. او در سال ۱۹۹۹ در یک سخنرانی خود، یادآور شد که علم روان‌شناسی از سه رسالتی که تا قبل از جنگ جهانی دوم برعهده داشته، غافل مانده و فقط به یک رسالت خود، یعنی «درمان بیماری‌های روانی» عمل کرده است و از دو رسالت دیگر، یعنی «کمک به افراد برای هدایت زندگی به‌گونه‌ای پربارتر و شکوفاتر» و «شناسایی و پرورش استعدادها و توانمندی‌ها»، غافل مانده است. سلیگمن باتوجه‌به این موضوع، تلاش کرد که با استفاده از نفوذ خود به‌عنوان رئیس انجمن روان‌شناسی آمریکا، تحولی در علم روان‌شناسی ایجاد کند و بر روان‌شناسی مثبت‌گرا تمرکز و تأکید بیشتری داشته باشد. هدف او این بوده است که به افراد کمک کند تا از حداکثر توانایی و ظرفیت خود برای رشد و تکامل خویش استفاده کنند (سلیگمن، ۱۳۹٤: ۳).

مطابق با نظریات سلیگمن، افراد باورمند نسبت‌به سایر افراد جامعه از سطح رضایت و شادی بیشتری برخوردار هستند. سلیگمن و همکار وی، میهای چیک‌سنت‌میهایی (Mihaly Csikszentmihalyi)، پس از تحقیقات بسیار، اعلام کردند که علم روان‌شناسی، علی‌رغم پیشرفت‌های زیادی که در درمان بیماری‌های روانی داشته، برای رسیدن انسان‌ها به شکوفایی روحی و رسیدن به کمال، عملاً کاری انجام نداده است؛ بنابراین باید از این پس به فضیلت‌ها و نیروهای روحی و بهزیستی انسان‌ها توجه بیشتری کرد (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000: 5-14)؛ زیرا «روان‌شناسی فقط مطالعهٔ بیماری، ضعف و کاستی‌ها نیست. روان‌شناسی مطالعه و بررسی نقاط قوّت و جنبه‌های مثبت نیز است» (سلیگمن، ۱۳۹٤: ۱۲).

روان‌شناسی مثبت‌گرا، به سلامت روان و بهباشی/بهزیستی (well-being) و آنچه که زندگی را ارزشمند می‌کند، می‌پردازد (لینلی، ۱۳۸۸: ۱٦). در این میان، اصلی‌ترین شاخص تعیین بهزیستی ذهنی و کیفیت ذهنی، حس رضایتمندی از زندگی است (Diner et al., 2003: 403). درواقع قلمروهای مهم در روان‌شناسی مثبت‌نگر، این مفاهیم هستند: «توصیف و تبیین زندگی خوب، شادکامی اصیل، بهباشی لذت‌نگر، بهباشی فضیلت‌نگر، هیجان‌های مثبت، انگیزه‌های مثبت، صفات مثبت، خود مثبت، تفکر مثبت، روابط مثبت، بازسازی، مداخله‌ها و درمان مثبت‌نگر، تاب‌آوری، رشد پس‌آسیبی، بدنِ مثبت، تعلیم‌وتربیت مثبت‌نگر، سازمان‌ها و ادارات مثبت‌نگر و...» (سلیگمن و پیترسون، ۱٤۰۰: ۲۱). «در روان‌شناسی مثبت‌نگر، بر تجربه‌های مثبت در سه مقطع زمانی تمرکز می‌شود: ۱- گذشته: با تمرکز بر بهباشی، خرسندی و رضایت ۲- حال: که به مفاهیمی مانند شادکامی و تجربه‌های سرزندگی توجه دارد ۳- آینده: با مفاهیمی چون خوش‌بینی و امید» (همان: ۵۵).

۲-۳- فضیلت‌های انسانی و توانمندی‌های منش

روان‌شناسی مثبت‌گرا، فضایل و توانمندی‌های مثبت انسان‌ها را در شش گروه (موسوم به شش‌گانهٔ بزرگ: High Six) تقسیم‌بندی می‌کند که عبارت‌اند از: خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت، اعتدال و تعالی. هرکدام از این شش گروه نیز به‌نوبهٔ خود دارای صفات زیرمجموعه‌ای هستند (جمعاً بیست‌وچهار صفت) که عبارت‌اند از: خلاقیت، کنجکاوی، آزاداندیشی، عشق به یادگیری، ژرف‌نگری، دلاوری، پشتکار، یکپارچگی، سرزندگی، عشق، مهربانی، هوش اجتماعی، رعایت حقوق شهروندی، انصاف، رهبری، بخشایش، فروتنی، دوراندیشی، خودنظم‌دهی، درک زیبایی، قدردانی، امیدواری، شوخ‌طبعی و معنویت (ر.ک همان).

نمودار ۱- فضیلت‌ها و توانمندی‌های منش (سلیگمن و پیترسون، ۱٤۰۰)

۲-۳-۱- فضیلت عدالت و توانمندی‌های زیرمجموعهٔ آن

سلیگمن بر این باور است که فضیلت بنیادی عدالت (justice)، فضیلتی مدنی است و زیربنای زندگی اجتماعی سالم به شمار می‌آید. عدالت به‌طور کلی، فضیلتی میان‌فردی و مربوط به تعامل بهینهٔ میان فرد و جامعه است. فضیلت‌های انسانی دیگر، فضیلت‌های «بین انسان‌ها» هستند؛ اما فضیلت عدالت، فضیلت «در میان انسان‌ها» است (سلیگمن و پیترسون، ۱٤۰۰: ٥۳٤).

عدالت درمجموع به مواردی اشاره می‌کند که باعث به‌وجودآمدن انصاف (fairness) در زندگی می‌شوند. سلیگمن معتقد به تفسیری عمل‌گرایانه‌تر از عدالت است؛ یعنی «وضعِ قوانینی که به ایجاد فرصت برابر در شرایط برابر بینجامد» (همان: ۹۱). او توضیح می‌دهد که در برخی جوامع، عدالت به‌معنی انصاف است (یعنی این باور که باید پاداش‌ها براساس میزان مشارکت یا استحقاق و شایستگی میان افراد تقسیم شود و همچنین افراد باید سرانجام به آن چیزی که شایستگی‌اش را دارند، دست بیابند) و در برخی دیگر از جوامع، عدالت به‌معنی مساوات است (یعنی از هرکس براساس توانایی‌هایش انتظار داشت و به هرکس مطابق با نیازش اعطا کرد). در هر صورت، عدالت به هر معنی‌ای که باشد، همگان بر این نکته اتفاق‌نظر دارند که «برای حفظ مفهوم شهودی از عدالت، باید در عمل، معیارهایی وجود داشته باشد» (همان). به همین دلیل است که توانمندی‌ها و الگوهای عدالت، به‌طور کلی ماهیتی مدنی دارند که عبارت‌اند از سه صفت مثبت: رهبری، انصاف و رعایت حقوق شهروندی (همان: ۹۲-۹۱).

۲-٤- همانندی‌ها در دیدگاه مارتین سلیگمن و مولوی دربارهٔ توانمندی‌های فضیلت عدالت

۲-٤-۱- انصاف (fairness)

به‌طور کلی، توانمندیِ انصاف از دیدگاه سلیگمن و روان‌شناسی مثبت‌گرا یعنی: «۱- با تمامی انسان‌ها به‌صورت یکسان، همانند و مطابق با انصاف و عدالت رفتارکردن ۲- دخالت‌ندادن جهت‌گیری و احساسات شخصی و قضاوت دربارهٔ دیگر افراد ۳- به همهٔ انسان‌ها فرصت منصفانه دادن» (سلیگمن و پیترسون، ۱٤۰۰: ۸۲).

سلیگمن معتقد است که انصاف، «مستلزم دادنِ شانس برابر به همه و متعهدبودن به این ایده است که در شرایط یکسان، قوانینِ یکسانی برای همگان به‌کار گرفته شود» (همان: ٥٤۰). توانمندی انصاف، پایه و اساس هر سیستم عدالتی است و در تمامی جوامع، چنین سیستمی وجود دارد. انسان‌ها خواهان آن هستند که کار صحیح را انجام دهند و انجام‌دادن کار صحیح، مستلزم اجتناب از پیش‌داوری در تصمیم‌گیری برای نحوهٔ تلقی از افراد دیگر و برخورد با آنان است. در بعضی از موارد که اصول انصاف، گردآوری شده و الزاماً بر آن توافق شده، منصف‌بودن آسان است؛ به این دلیل که همهٔ مردم، آن اصول را پذیرفته‌اند؛ اما در مواردی دیگر، انصاف به‌دلیل هزینهٔ بالایی که دارد، حاشیه‌ساز می‌شود (همان: ٥٤۲-٥۳۹).

توانمندی انصاف در نزد مولوی موجب کارکرد بهینه و رفتار بهنجار افراد جامعه می‌شود. این توانمندی در جهان‌بینی وی دارای ارزش و اعتبار بسیاری است؛ بنابراین همواره به آن توصیه و تأکید می‌کند:

ای شاهزاده داد کن، خود را ز خود آزاد کن روزِ اجل را یاد کن، باشد که با ما خو کنی
(مولوی، ۱۳۸۸: ۸۱۹)

درواقع «تمایل ذاتی مولوی نسبت‌به نیروی عدالت و انصاف و تأکید بر خاستگاه تکاملی این توانمندی در اندیشه‌های مثبت‌گرای او، گامی ضروری درجهت حرکت به‌سوی رشد و فرایند بیداری و رهایی استعدادهای عظیم انسانی درراستای یافتن معنای ژرف‌تر از زندگی جمعی و اعتلای شخصیت افراد در معاشرت‌پذیری و روابط اجتماعی است» (گلمحمدی، ۱٤۰۰: ۲۳٥).

مولوی با توصیه به عدل و انصاف، انسان را از زشتی‌ها و بدی‌ها به‌دور می‌راند؛ زیرا در نظام اندیشگانی وی، هیچ عمل ناشایستی از عدل جهانی در امان نیست:

سبوس ارچه که پنهان شد میان آرد چون دزدان　　کشاند شحنهٔ دادش ز هر گوشه به پرویزن
(مولوی، ۱۳۸۸: ۳۸۵)

او برپایهٔ ادراک صحیح و آگاهانه، همواره عدل و انصاف را مورد تحسین قرار می‌دهد و بر آن است که با پرورش فضیلت‌ها و توانمندی‌های منش، به سطح مطلوبی از شایستگی و کمال دست یابد:

آفرین بر عقل و بر انصاف باد　　هر زمان واللهُ اعلم بالرشاد
(همان، ۱۳۷۵: ۲۸۳۳/۳)

از منظر او حتی خداوند نیز پیامبران خود، مانند حضرت موسی(ع) را به برپایی عدالت و انصاف دعوت می‌کند:

موسیا تخمی بکار اندر زمین　　تا تو خود هم وا دهی انصاف این
(همان: ۳۰۱٦/٤)

مولوی بر این عقیده است که با رعایت عدل و انصاف، می‌توان از بلا رَست:

دادی انصاف و رهیدی از بلا　　تو عدو بودی شدی ز اهل ولا
(همان: ۳٤۱۱/٤)

«درواقع، مولوی با ارزش‌گذاری نیروهای تأییدی مثبتی چون عدل و انصاف، می‌کوشد توجه افراد را نسبت‌به این فضیلت در جامعه وسعت بخشیده و با سوگیری و انگیزهای درونی منسجم و پایدار نسبت‌به آن، این توانمندی را در جامعه نهادینه سازد که حاصل این امر، دستیابی به سطح بهینه‌ای از کارکرد و رفتار بهنجار افراد و حذف جنبه‌های پریشان‌ساز از عرصهٔ اجتماع است» (گلمحمدی، ۱٤۰۰: ۲۳۵). از منظر او هرکه از اسرار عدل و داد، نصیبی نداشته باشد، نالهٔ جماد را تصدیق نمی‌کند:

آن‌که او را نبود از اسرار داد　　کی کند تصدیق او نالهٔ جماد
(مولوی، ۱۳۷۵: ۲۱۲۲/۱)

و اگر هم تصدیق کند، نه از دل و یقین، بلکه بهر وفاق، نالهٔ جماد را تصدیق می‌کند تا نگویند که اهل نفاق است:

گوید آری نه ز دل بهر وفاق　　تا نگویندش که هست اهل نفاق
(همان: ۲۱۲۳/۱)

شخصیت خودانگیخته و استعلایافتهٔ مولوی، عدل و داد را از وجودی می‌یابد که از خودش به خودش نزدیک‌تر است:

داد خود از کس نیابم جز مگر　　ز آنکه او از من به من نزدیک‌تر
(همان: ۲۱۹٦/۱)

ای خدا فریاد زین فریادخواه　　داد خواهم نه ز کس زین دادخواه
(همان: ۲۱۹۵/۱)

از منظر مولوی، ذات خداوند، مظهر لطف و بخشش و عدالت است. مولوی باور دارد که اصل نقد الهی، عدل و داد است و قهر و عتاب حق، همچون گردوغباری بیش نیست؛ بنابراین باتوجه‌به اینکه انسان نیز جلوه‌ای از ذات خداوند است، باید با جهت‌گیری‌های بارور و مثبت، مجال پرورش این فضیلت را در خود فراهم آورد:

اصل نقدش داد و لطف و بخشش است　　قهر بر وی چون غباری از غش است
از برای لطف عالم را بساخت　　ذره‌ها را آفتاب او نواخت
(همان: ۲٦۳۱/۲)

۲-٤-۲- رهبری (leadership)

هنگام بحث دربارهٔ توانمندی رهبری، سلیگمن به نوع تازه‌ای از رهبری اشاره دارد که محققان آن را «رهبری تحول‌گرا» (transformational leader) می‌نامند (سلیگمن و پیترسون، ۱٤۰۰: ٥٤۳)؛ در این معنا، رهبری یعنی: «۱- تشویق اعضای گروه برای به‌موقع انجام‌دادن کارهای‌شان و حفظ روابط خوب با گروه ۲- سازماندهی به فعالیت‌های گروه و دقت و نظارت بر اجرای آن‌ها» (همان: ۸۲). رهبر در این تعریف، یعنی کسی که علاوه‌بر به عهده گرفتنِ مسئولیتِ امور، ویژگی‌های دیگری نیز داشته‌باشد ازجمله: نشان‌دادن راه، پیش‌قدم‌شدن، الهام‌بخش‌بودن، روحیه‌سازی‌کردن، القای غرور کردن، بازگرداندن نظم و ترتیب، تغییر ایجادکردن، بیان‌کردن دغدغه‌های همگانی، خدمت‌کردن به مردم، بهره‌گرفتن از مساعدت‌های ثمربخش، دلجویی‌کردن و... (همان: ٥٤٥). «افراد دارای این استعداد، به نظارت بر نقش‌ها در روابط و موقعیت‌های اجتماعی اشتیاق دارند. آن‌ها به‌راحتی فعالیت‌های خودشان و فعالیت‌های دیگران را در نظامی یکپارچه مدیریت می‌کنند» (همان: ٦۰۸).

از مهم‌ترین مواردی که در آثار و حتی در زندگی شخصی مولوی دیده می‌شود، اهمیت و نیاز به رهبر و مرشد جهت رشد توانمندهای درونی و کمال انسانی است. «از منظر مولانا، راه عرفان و شناخت، راهی است سخت و پرمشقت که تنها با یاری پیران و مرشدان می‌توان آن را به انجام رسانید» (مردانی ورپشتی و حسن‌پور، ۱٤۰۱: ۱۳). مولوی در عین اینکه خود، رهبری شایسته بود، اغلب بر لزوم پیر روحانی تأکید می‌ورزید و وجود او را برای ارشاد و هدایت نوآموز راه حق، کاملاً ضروری می‌دانست. خود وی نیز شمس تبریزی را به‌عنوان پیر و مراد، برگزیده بود:

بیا و دست ارادت بزن به خدمت شمس　　که رهبر تو شود او به حضرت ساقی
(مولوی، ۱۳۸۸: ۷۹۳)

آثار مولوی، سرشار از حکایت و گفته‌های نغز بزرگان دین و عرفان، پیامبران، امامان و... است. شخصیت مثبت و مقصودگرای او، انسان را به فرمانبرداری از امامان فرا می‌خواند و از سرپیچی‌کردن از رهبر نهی می‌کند:

پس رهی را که ندیدستی تو هیچ　　هین مرو تنها، ز رهبر سر مپیچ
(مولوی، ۱۳۷٥: ۲۹٤٥/۱)

از منظر مولوی، یافتن و گزینش پیر یا رهبر مناسب، به‌قدری مهم است که انسان باید تمام دنیای خود را بفروشد و او را بخرد (ر.ک همان: ٤۱۳۷/٦). انبیا نیز به مشورت مردم با عقل امام و پیر توصیه کرده‌اند (ر.ک همان: ٤۱٤٥/٦). ضروری است که انسان برای طی‌کردن مسیر زندگی، دلیل و راهنما داشته باشد؛ ازاین‌روست که مولوی بر گزینش و یافتن پیر تأکید کرده و او را نردبان آسمان معرفی می‌کند:

من نجویم زین سپس راه اثیر　　پیر جویم پیر پیر
پیر باشد نردبان آسمان　　تیر، پرّان از که گردد؟ از کمان
(همان: ٤۱۲٥/٦)

در نظام اندیشگانی مولوی، کسی که ظلمت‌پرست و ناآگاه است، اگر زیردستِ رهبر و پیر فرزانه شود، نزد او روشنایی می‌بیند و توانمندی‌ها و فضایلش در مسیر رشد، تحقق می‌یابد. مولوی معتقد است تنها طریقی که می‌توان نفس اماره را نابود کرد و استعلا یافت، اطاعت و فرمانبرداری از راهبری شایسته است. رهبر، با قدرت و حکمتی که دارد، خصلت‌های ناپسند و نفسانی سالک را محو و نابود می‌کند و درواقع سایهٔ پیر، نفس را می‌کُشد. درعین‌حال، به‌دست‌آوردن رهبر، توفیق الهی است و امتیاز مهمی برای سالک به شمار می‌آید. هر کسی شایستگی و لیاقت آن را ندارد که در پناه پیری باتدبیر به سلوک بپردازد:

هیچ نکشد نفس را جز ظلّ پیر — دامنِ آن نفس‌کُش را سخت گیر
چون بگیری سخت آن توفیق هوست — در تو هر قوّت که آید جذب اوست
(همان: ۲۵۲۸/۲)

۲-٤-۳- رعایت حقوق شهروندی (citizenship)

سلیگمن بر این باور است که توانمندی رعایت حقوق شهروندی که مسئولیت‌پذیری اجتماعی (social responsibility)، وفاداری (loyalty) و کارگروهی (teamwork) نیز شامل آن می‌شود، مستلزم احساس یگانگی (identification) و حس تعهد (obligation) به خیر مشترکانی است که خودِ فرد را هم شامل می‌شود؛ اما از منافع شخصیِ فرد به دربرگیری گروه‌هایی که فرد، عضوشان است، امتداد پیدا می‌کند. این گروه‌ها برای مثال می‌توانند شامل این افراد باشند: اعضای خانواده، همکاران شیفت شب، ساکنان آپارتمان فرد، اعضای کلیسای محل، دیگر قومیت‌ها، کسانی که با فرد در میراث قومی یا حتی تمام نژاد انسان شریک هستند و... . کسانی که این توانمندی در آن‌ها شکوفا شده است، دربرابر گروه‌های ذکرشده، احساس مسئولیت و وظیفه دارند. آن‌ها افرادی هستند که به وظایف‌شان به‌درستی عمل می‌کنند؛ زیرا آن را به‌عنوان آنچه که اعضای گروه باید انجام دهند، درنظر می‌گیرند. آن‌ها جامعه را به‌منزلهٔ یک تیم درنظر می‌گیرند و سعی در ترغیب شهروندان به کار تیمی خوب دارند. کارکردن به‌عنوان عضوی از گروه، وفاداری به گروه و انجام‌دادن کار مشترک، از ارزش‌های این افراد به شمار می‌آیند. این توانمندی (همچون بسیاری از توانمندی‌های مطرح‌شده توسط سلیگمن)، معیارهایی ازجمله رضایت‌بخشی، ارزشمندی اخلاقی، عدم تحقیر دیگران و... را برآورده می‌سازد (ر.ک سلیگمن و پیترسون، ۱٤۰۰: ۵۳۹-۵۳٤).

شخصیت خودساخته و آگاه مولوی، همواره بر ایجاد روابط انسانیِ مناسب و رعایت حقوق شهروندی تأکید دارد. او معتقد است که حس نوع‌دوستی خود را باید ابراز کرد و رفتار حمایتی خود را نمایان ساخت:

باش چون دولاب نالان چشم‌تر — تا ز صحنِ جانت بر روید خُضَر
اشک خواهی، رحم کن بر اشک‌بار — رحم خواهی، بر ضعیفان رحم آر
(مولوی، ۱۳۷۵: ۸۲۱/۱)

زور را بگذار و زاری را بگیر — رحم سوی زاری آید ای فقیر
(همان: ٤۷٤/۵)

مولوی، مخاطب خود را به مسئولیت‌پذیری و رعایت حقوق دیگران ترغیب می‌کند و به تأمل وامی‌دارد تا با استکمال نفس، به ارزش‌های والای معنوی دست یابد و با تغییرات مثبت و اصلاحات در زندگی اجتماعی و ساختن جامعه‌ای بهتر برای زیستنی بهتر، وضعیت موجود را به وضعیت مطلوب ارتقا دهد. او بر این باور است که برای رسیدن به جامعه‌ای آرمانی، به‌جای یافتن و پرداختن به عیوب دیگران، ابتدا باید کاستی‌ها و نواقص خود را برطرف‌کرد. اگر در جامعه‌ای، تمام افراد، تنها به اصلاح رفتارهای نامطلوب خود بپردازند، درنهایت جامعه‌ای سالم و مثبت را خواهند آفرید:

هرکسی گر عیب خود دیدی ز پیش　　کی بُدی فارغ از اصلاحِ خویش
غافل‌اند این خلق از خود ای پدر　　لاجرم گویند عیبِ یکدگر
(مولوی، ۱۳۷۵: ۸۸۱/۲)

از دیدگاه مولوی، توانمندی رعایت حقوق شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، فرایندی است که باعث یکپارچگی هویت و ساختار اجتماعی انسان‌ها می‌شود و درنهایت تحقق استعدادهای فردی و اجتماعی و دستیابی به سلامت روان و نگرش مثبت به زندگی اجتماعی را درپی دارد. مولوی «مسئولیت‌پذیری را مبنای زندگی می‌داند و انسان را به پذیرش مسئولانهٔ اعمال در دنیا و آخرت رهنمون می‌سازد» (قدیری یگانه و همکاران، ۱٤۰۱: ۵۳). وی بر این باور است که انجام صحیح امور، هنگامی به وقوع می‌پیوندد که همراه با جمع باشد:

تا نگردد جمع لشکر، کی بری کاری به سر　　تا که همراهان نیابی خوش نباشد راه تو
(مولوی، ۱۳۸۸: ۱٤۰)

درحقیقت مولوی بر این باور است که «افراد جامعه در جریان تعاملات اجتماعی و انجام کارها به‌صورت گروهی، علاوه‌بر تنوع‌بخشیدن به روابط اجتماعی خود و احساس درگیری‌های تازه، می‌توانند کمال فکری و عملی خویش را نمایان سازند. این امر، رسیدن به سطح مطلوبی از شایستگی، احساس مسئولیت و شادمانی اصیل و درونی را برای آن‌ها به‌همراه دارد» (گلمحمدی، ۱٤۰۰: ۲۳٤).

رو رو دلا با قافله، تنها مرو در مرحله　　زیرا که زاید فتنه‌ها زین روزگار حامله
(مولوی، ۱۳۸۸: ٦۷۹)

مولوی همواره در مثنوی به سلوک و همکاری گروهی سفارش کرده است. در این میان، توصیهٔ وی به انسان این است که در جست‌وجوی گروه/انسان الهی و معنوی باشد:

رو بجو یار خدایی را تو زود　　چون چنان کردی خدا یار تو بود
آن‌که بر خلوت نظر بردوخته است　　آخر آن را هم ز یار آموخته است
خلوت از اغیار باید نه ز یار　　پوستین، بهرِ دی آمد نه بهار
(مولوی، ۱۳۷۵: ۵/۲-۲۳)

۲-۵- افتراق دیدگاه سلیگمن و مولوی

مولوی و سلیگمن، علی‌رغم اشتراکاتی که در توانمندی‌های فضیلت عدالت با یکدیگر دارند، اختلافاتی نیز دارند که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود:

۲-۵-۱- افتراق در توانمندی انصاف

دررابطه‌با توانمندی انصاف، تفاوت دیدگاه مولوی و سلیگمن در این است که مولوی باتوجه‌به شخصیت کمال‌یافته و عاشق‌وار خود، هر صفتی از معشوق را دلنشین و مثبت می‌داند، حتی صفتی مثل ظلم و ستم. در نگاه عاشقانه و عارفانهٔ او، عاشق، ظلم را همچون عدل و داد از طوطی عالم غیب می‌پذیرد:

می‌برد شادیت را، تو شاد از او　　می‌پذیری ظلم را چون داد از او
(همان: ۱۷۱۹/۱)

نکتهٔ حائز اهمیت دیگر این است که ساختار اجتماعی و ماهیت معنوی مولوی، گاهی برپایی عدل و داد بر وجود خویش را معادل می‌داند با «تحمل رنج و ریاضت بر خویشتن». از منظر او انسان برای اینکه متحمل رنج فراوان و هولناک آن جهانی نشود، باید در این دنیا رنج عبادت را بر خویش هموار کند تا بدین شکل، عدل و انصاف را نسبت‌به خود رعایت کرده باشد:

حد ندارد وصف رنج آن جهان — سهل باشد رنج دنیا پیش آن
ای خنک آن کو جهادی می‌کند — بر بدن زجری و دادی می‌کند
تا ز رنج آن جهانی وا رهد — بر خود این رنج عبادت می‌نهد
(همان، ۱۳۷۵: ۲۴۷۲/۲)

اما چنین موضوعی در نظام اندیشگانی و آموزه‌های مثبت‌نگر سلیگمن دیده نمی‌شود.

۲-۵-۲- افتراق در توانمندی رهبری

مولوی و سلیگمن هردو توانمندی رهبری را ارج می‌نهند؛ اما تفاوت آن‌ها در این است که در نگاهی کلی، مولوی، لزوم داشتن رهبر را برای فهم بیشتر مسائل دینی و طیّ طریق الهی، حیاتی می‌داند. برگزیدن رهبر و پیشوای کمال‌یافته برای رسیدن به سطح مطلوبی از شایستگی‌ها به‌اندازه‌ای درنظر مولوی حائز اهمیت است که وی در دفتر اول مثنوی، از زبان پیامبر(ص) خطاب به حضرت علی(ع) -که خود مظهر علم و دانش است- می‌گوید که ازجمله بهترین طاعات و عبادات در راه دین، برگزیدن پیشوا و رهبری الهی است و برای رهایی از خطرات دشمن و رسیدن به حق‌تعالی، باید به سایهٔ مرشد و پیری عاقل پناه برد؛ همان‌گونه که موسی(ع) نیز گوش به فرمان حضرت خضر(ع) داشت (ر.ک همان: ۲۹۶۵/۱-۲۹۸۰).

یا علی از جمله طاعات راه — برگزین تو سایهٔ بندهٔ الله
(همان: ۲۹۶۵/۱)

و موضوع گزینش رهبر برای نیل به حق‌تعالی، در روان‌شناسی سلیگمن جایگاهی ندارد.

۲-۵-۳- افتراق در توانمندی رعایت حقوق شهروندی

تأکید سلیگمن در این بخش، بیشتر بر شناخت مسئولیت‌های فردی یک انسان در میان یک جامعهٔ مدنی است؛ اما مولوی غیراز باورمندی به رعایت حقوق شهروندی و مسئولیت‌های فردی، به مسئولیت‌های بنیادین و اصلی انسانی هم اشاره می‌کند. از منظر سلیگمن، مسئولیت تمام کارهای انسان در این دنیا برعهدهٔ خود اوست؛ اما مولوی معتقد است نه‌تنها در این دنیا، بلکه در آخرت نیز انسان مسئولیت امورش را برعهده خواهد داشت. همچنین مولوی، وفاداری را نه‌تنها در میان انسان‌ها و افراد گروه، معتبر می‌شناسد، بلکه گونه‌ای اصیل‌تر و روحانی‌تر از وفاداری را معرفی می‌کند که همان «وفاداری به امر حق‌تعالی» و درنتیجه، سرشارشدن از لذت معنوی است:

ای بدیده لذت امر مرا — جان‌سپرده بهر امرم در وفا
(مولوی، ۱۳۷۵: ۴۰۳۳/۵)

۲-۵-۴- افتراق در نوع نگاه به انسان

مولوی به‌عنوان عارفی برجسته، تمام تلاش خود را به‌کار می‌گیرد که انسانی کامل را پرورش و به جامعه تحویل دهد. رفتار و فضیلت‌های چنین انسانی از منظر مولوی، به‌طور کلی برای رضای الهی است. اگر عادل و باانصاف است، اگر حقوق شهروندی را رعایت می‌کند و مسئولیت‌پذیر است، اگر رهبری شایسته است، همه و همه برای کسب رضای خداوند است. در یک نگاه همه‌جانبه می‌توان چنین اظهار کرد که تنها نقطهٔ افتراق دیدگاه سلیگمن و مولوی در همین نوعِ نگاه این دو اندیشمند

به مسئلهٔ انسان و خداست. مولوی «خدامحور» و سلیگمن «انسان‌محور» است. سلیگمن و روان‌شناسی مثبت‌گرا، تمام اهتمام و سعی خویش را بر آن دارد که انسان و نسل بشر در این دنیا، زندگی‌ای همراه با آرامش و به‌دور از دردها و آلام بشری داشته باشد؛ اما در نگاه مولوی، مسئلهٔ اصلی، رسیدن انسان به کمال خویشتن و قرب الهی و درواقع فناء فی‌الله است. نگاه مولوی، به آسایش و درمان انسان در این دنیا ختم نمی‌شود، بلکه او نگاهی فراتر به زندگی انسان دارد که هم این جهان و هم جهان باقی را شامل می‌شود. اصولاً مولوی «در بیان تعالیم حکمی و اخلاقی، متأثر از شریعت و عرفان» (بهاروند و همکاران، ۱٤۰۱: ۷۷) است. او با رویکردی معنوی، تمام فضایل اخلاقی را درجهت تعالی روحی و کمال و تقرب و محو و فنا معنا می‌بخشد (همان).

همچنین مولوی، علت گرایش انسان به رذایل اخلاقی و دوری از فضایل و توانمندی‌های منش را پیروی از هواوهوس نفسانی می‌داند:

حُفَّت الجنّه مکاره را رسید　　حُفّت النار از هوا آمد پدید

(مولوی، ۱۳۷۵: ٤۰۳۰/۵)

این در حالی است که سلیگمن، دلیل گرایش انسان‌ها به انواع رذایل اخلاقی را بیماری‌ها و آسیب‌های روانی و خلأهای درونی می‌داند (سلیگمن، ۱٤۰۲: ٤۳).

۳- نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در آثار مولوی، از میان شش فضیلت روان‌شناسی مثبت‌نگر، یعنی خردمندی، شجاعت، انسانیت، عدالت، اعتدال و تعالی، فضیلت عدالت با زیرمجموعه‌های خود یعنی انصاف، رهبری و رعایت حقوق شهروندی، جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده است. مولوی نیز همچون سلیگمن بر ارزش توانمندی‌های عدالت، یعنی انصاف، رهبری و رعایت حقوق شهروندی تأکید دارد؛ اما در این میان، افتراقاتی نیز مشاهده می‌شود؛ ازجمله:

- در نظام اندیشگانی مولوی علی‌رغم اینکه توانمندی «انصاف»، ارزشمند است، اگر معشوق، خواهان رعایت‌نکردن آن باشد و در حق عاشق ظلم کند، این ظلم و عدم رعایت انصاف، ضد ارزش محسوب نمی‌شود که این مورد در روان‌شناسی مثبت‌نگر سلیگمن جایگاهی ندارد.
- از منظر مولوی، «تحمل رنج و ریاضت بر خویشتن»، برای جلوگیری از گناه و تحمل عذاب آن جهانی، نوعی «برقراری عدل و انصاف در حق خویش» است. این مورد نیز جایگاهی در اندیشه‌های سلیگمن ندارد.
- در نگاه مولوی، گزینش رهبر نه‌تنها برای هدایت در این دنیا، بلکه دراصل «جهت نیل به حق تعالی» است. چنین موضوعی در آموزه‌های سلیگمن مصداقی ندارد.
- مولوی معتقد است انسان نه‌تنها در این دنیا مسئول امور خود است، بلکه در «آخرت» نیز مسئولیت امورش را به عهده خواهد داشت. سلیگمن اشاره‌ای به این موضوع ندارد.
- مولوی گونه‌ای اصیل‌تر از وفاداری، علاوه‌بر «وفاداری به گروه/انسان‌ها» را بیان می‌کند و آن، «وفاداری به امر حق» است. در آموزه‌های سلیگمن چنین موردی یافت نشد.
- مولوی «خدامحور» است و نهایت هرچیز را در کسب رضایت و یگانگی با او می‌داند؛ درحالی‌که سلیگمن «انسان‌محور» است و نهایتِ تلاش و تفکر او به کسب رضایتمندی و آسایش انسان در این دنیا می‌انجامد.
- مولوی علت گرایش انسان به رذایل را «پیروی از هواوهوس نفسانی» می‌داند؛ اما سلیگمن علت آن را «بیماری و اختلال روانی» برمی‌شمارد.

٤- منابع

اصغری‌مهر، فاطمه‌صغری؛ آذر، امیراسماعیل؛ زیرک، ساره. (١٤٠١). کسب رضایت‌مندی در مثنوی مولوی با رویکرد نظریهٔ مثبت‌گرایی سلیگمن، *دوفصلنامهٔ علمی پژوهش‌های بین رشته‌ای ادبی*، دورهٔ چهارم، شمارهٔ ٨، صص ٢٩-١.

اصغری‌مهر، فاطمه‌صغری؛ آذر، امیراسماعیل؛ زیرک، ساره. (١٤٠١). مثبت‌گرایی و شادمانی از دیدگاه مولوی و سلیگمن. *پژوهشنامهٔ ادب غنایی*، دورهٔ ٢٠، شمارهٔ ٣٩، صص ٤٤-٢٣.

انوشیروانی، علیرضا. (١٣٩٨). ناهشیاری هوشیارانهٔ مولوی در دیوان شمس، دانشگاه یزد، *مجلهٔ کاوش‌نامهٔ زبان و ادبیات فارسی*، دورهٔ ششم، شمارهٔ ١٠، صص ٣٨-٩.

بهاروند، محسن؛ سپه‌وندی، مسعود؛ حیدری، علی. (١٤٠١). مقایسهٔ مصادیقی از حکمت عملی در اشعار سنائی و مثنوی مولوی، *پژوهشنامه ادب غنایی*، دورهٔ نوزدهم، شمارهٔ ٣٦، صص ٩٦-٧٧.

پارسایی، حسین؛ رضایی مجدآبادی، پروین‌دخت؛ فرصتی جویباری، رضا. (١٤٠٢). تحلیل زنجیره‌های واژگان مثبت در دیوان شمس تبریزی، *نشریهٔ علمی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)*، دورهٔ شانزدهم، پیاپی ٨٥، صص ٢٤٠-٢١٧.

تابان‌فرد، عباس؛ رسمی، سکینه. (١٣٩٦). تحلیل داستان «اعرابی درویش و همسر او» در مثنوی مولوی بر اساس نظریهٔ مثبت‌گرای سلیگمن، *مجلهٔ پژوهش‌های ادبیات تطبیقی*، دورهٔ ششم، شمارهٔ ٣، صص ٤٣-٢٣.

تابان‌فرد، عباس؛ رسمی، سکینه. (١٣٩٩). تحلیل هیجان مثبت «عشق عرفانی» در مثنوی معنوی با رویکرد مثبت‌گرا، *مجله متن‌پژوهی ادبی*، دورهٔ بیست‌وچهارم، شمارهٔ ٨٥، صص ١١٢-٦٩.

حیدری نوری، رضا؛ جعفری، زهرا؛ نامور، هومن. (١٤٠١). اثربخشی معنا و هدفمندی در روان‌شناسی مثبت‌گرا از نظر سلیگمن و تطبیق آن با اشعار عطار، *فصلنامهٔ علمی پژوهشی زبان و ادب فارسی*، دورهٔ چهاردهم، شمارهٔ ٥١، صص ٩٤-٦٩.

رماک، هنری. (١٣٩١). تعریف و عملکرد ادبیات تطبیقی، ترجمهٔ رزانه علوی‌زاده، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، *ویژه‌نامهٔ ادبیات تطبیقی*، دورهٔ سوم، شمارهٔ ٢ (پیاپی٦)، صص ٧٣-٥٤.

سلیگمن، مارتین. ای. پی. (١٣٩٤). *شکوفایی روان‌شناسی مثبت‌گرا*، ترجمهٔ امیر کامکار و سکینه هژبریان، تهران: روان.

سلیگمن، مارتین. ای. پی. (١٤٠٢). *خوش‌بینی آموخته‌شده/ چگونه می‌توان ذهنیت و زندگی خود را تغییر داد*، ترجمهٔ فروزنده داورپناه و میترا محمدی، چ پنجم، تهران: رشد.

سلیگمن، مارتین. ای. پی؛ پیترسون، کریستوفر. (١٤٠٠). *طبقه‌بندی توانمندی‌های مَنِش و فضیل‌های انسانی (راهنمای تشخیصی و آماری) (Character strenghths and virtues: a handbook and classification)*، ترجمهٔ محسن زندی؛ لیلا باقری، تهران: رشد.

قدیری‌یگانه، شبنم؛ آذر، اسماعیل؛ زیرک، ساره. (١٤٠١). تحلیل تطبیقی و بین‌رشته‌ای مسئولیت‌پذیری در نظریهٔ معنادرمانی ویکتور فرانکل و مثنوی مولوی، *مجلهٔ مطالعات بین‌رشته‌ای ادبیات، هنر و علوم انسانی*، دورهٔ دوم، شمارهٔ ٢، پیاپی ٤، صص ٨٠-٥٣.

گلمحمدی، مجید؛ محسنی، مرتضی؛ پور ملکشاه، احمدغنی؛ رضوانیان، قدسیه. (١٤٠٠). *رسالهٔ دکتری «مثبت اندیشی در ادب فارسی از آغاز تا قرن ٧ هجری»*، دانشگاه مازندران، دانشکدهٔ ادبیات و زبان‌های خارجی.

گلی‌زاده، پروین؛ یزدانجو، محمد؛ مساعد، مینا. (١٣٩٥). تحلیل اندیشه‌های مثبت‌گرایانه در مثنوی معنوی از منظر علم روانشناسی، دانشگاه اصفهان، *مجلهٔ پژوهش‌های عرفانی (گوهر گویا)*، دورهٔ دهم، شمارهٔ اول، پیاپی ٣٠، صص ١٢٧-١٠١.

لینلی، آلکس؛ استفن، ژوزف. (١٣٨٨). *روان‌شناسی مثبت در عمل*، ترجمهٔ احمد برجعلی و سعید عبدالملکی، تهران: پنجره.

مردانی ورپشتی، مریم؛ حسن‌پور آلاشتی، حسین. (۱٤۰۱). بررسی مقایسه‌ای «پیر و مرشد» در اندیشهٔ مولوی و کارلوس کاستاندا، *چهارمین همایش بین‌المللی مولوی‌پژوهی*، صص ۲۹-۱.

مولوی، جلال‌الدین محمد بلخی. (۱۳۷۵). *مثنوی معنوی*، به تصحیح رینولد نیکلسن، تهران: امیرکبیر.

مولوی، جلال‌الدین محمد بلخی. (۱۳۸۸). *کلیات شمس تبریزی*، مطابق با نسخهٔ استاد بدیع‌الزمان فروزانفر، با مقدمهٔ دکتر عبدالحسین زرین‌کوب، چاپ پنجم، تهران: صدای معاصر.

ولک، رنه؛ وارن، آوستن. (۱۳۷۳). *نظریهٔ ادبیات*، ترجمهٔ ضیاء موحد و پرویز مهاجر، تهران: علمی و فرهنگی.

Diner, D., Oishi, S., Lucac, R.E. (2003). Personality, culture, and subjective well- being: Emotional and cognitive evaluations of life, *Annual Review of psychology*, 54, pp: 403-425.

Seligman, M.E.P & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction, *American Psychologist*, 55, pp: 5-14.